

ДУЧИЋЕВО СТИШАВАЊЕ: ЈУТРА СА ЛЕУТАРА

Недељка БЈЕЛАНОВИЋ

Институт за књижевност и уметност, Београд

*„Једном речи, њружила ми се свака
џрилика за сакуџљање имџресија.
А џио сам увек и чинио.”*

Јован Дучић

Јован Дучић један је од најпрепознатљивијих представника канона наше поезије у свим временима – подједнако вољен и цијењен и од најизбирљивије, стручне, књижевноисторијске и књижевнокритичке јавности, колико и укупне читалачке публике. Познат као занесени пјесник глувих часова, али и предани и прецизни радник на савршеном стиху²⁰³, „обожавалац културе” (А. С. Ребац), али и поета чије је дјело резултат „дисциплинованог рада, дисциплинованог фантазирања” (И. Секулић), козер, али и врстан дипломата – Јован Дучић као есејиста и мислилац остаје помало у сјенци. Његова честа ријешеност да прибиљежи и прозни запис²⁰⁴: било путописни, било есејистички, било на граници сродних жанрова (понекад и релативно немарно структуриран), није се у потпуности изборила са блиставим приматом који Дучићева поезија у књижевности има до дана данашњега.

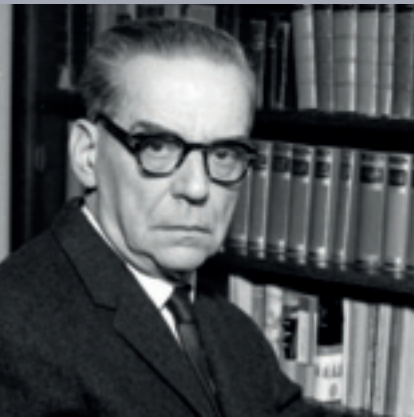
У фокусу овог рада је књига *Јуџира с Леуџара* (зборник речи о човеку или мисли о човеку – различита издања носе различите ознаке), мада је њу немогуће у читању хируршки раздвојити

ПРИПОВЕТКЕ

Злати светлости Ерићу, који сам овај мој
први пут пишем ово:
Ваше дело је спавало срцема, јави народа; ба-
вља мисао се јављује доде. Ово изговара.
Сам, као би могао био могао да јером
буђе заборавамо вама чине и изговарамо вама
дело, што је верује да би саопшта и јави-
ће што се јавиће вама, јавиће и јавиће да
одређе око што је јавиће у свима од воле
и јавиће, и јавиће вама, јавиће вама и
јавиће, вама, вама, вама, вама и
јавиће. То је јавиће вама, вама.
Ово је јавиће вама, вама, вама, вама.
Вама, вама, вама, вама, вама, вама.
Вама, вама, вама, вама, вама, вама.

Посвета Иве Андрића

Иво Андрић (1892–1975).

Осим поетичких преклапања у есејистичким записима, два велика српска аутора, Дучић и Андрић, гајила су и пријатељски однос.

од старије књиге скоро истовјетне природе, *Блаја цара Радована*, на коју ћемо се често преко рамена освртати. У неку руку, и *Блаја* и *Јуџира*, према начелу распршене композиције, разговорног тона, мисли која слободно меандрира, наликују доцнијим Андрићевим *Знаковима јоред јуџа*.²⁰⁵ Не мора се одмах претпостављати једносмјерни, директни утицај старијег писца на оног двадесет година млађег, али је типолошка сродност, профил лирске медитативности, фрагментарне интроспекције и рефлексije – упадљив када се једно до другог поставе два велика дјела српске књижевности двадесетог вијека.

Необична је динамика коју међусобно творе Дучићеви рефлексивни списи и његова поезија, у оном смислу у коме можда не бисмо прво помислили на Јована Дучића да су којим случајем *Блаја* и *Јуџира* пропутовали кроз нашу новију традицију без ознаке ауторства. Овај утисак везан је за неодрживу, понекад и необавезујућу лежерност што провејава кроз посматране редове. Као да над њима није никада бдио онај строги, неумољиви Дучић што резбари и углачава своје стихове с времена на вријеме и до скоро несношљиве перфекције, дотле да, тако велики пјесник какав неоспорно јесте, није могао да избјегне оптужбе за испразност форме и фриволност појединих својих остварења.

У једном писму Слободану Јовановићу, из 1923. године, Дучић говори о *Блаіу* и назива га, помало у топосу скрушености и тону самоироније – „бајаги философисања о неспокојству с којим човек тражи увек своју срећу скривену од других; о вечном копању; о вечном сијању нечега што чека; о срећи која је само у једном случају и каприцу судбине а не људској мудрости ни врлини. Тај вулгаризирани мит може бити предмет једног чланка о људској судбини, и узећу га за натпис књизи коју ћу моћи брзо да израдим *јер ћу њисајти све штио ми њадне на ум, да имагне вечијти изілед, да је њисана за себе неіо за друіе*” (Дучић 2000; подвлачење Н. Б.).

И премда је цитат везан за *Блаіо*, а не за *Јуіра* која су централна тема ове студије, сматрамо да је одломак из приватног писма изванредно важан јер доноси бар два кључна поетичка принципа која се морају имати на уму када се читају Дучићева непјесничка остварења. Први је очигледан – тиче се формалног устројства текста, поетичких метода којима је вођен. Аутор је несумњиво желио да сачува нешто од живог мисленог тока у писмом фиксираном тексту, понешто од илузије усменог обраћања, од ситуације непосредног саопштавања мудраца, или видовњака, окупљеним слушаоцима. Одатле оно скоро па упозорење да ће писати све што му падне на ум. Тако се, на извјестан начин, аутор и ограђује од онога што је записао – он потенцира да је ријеч о мимикрији, *изіледу* списа. Немогуће је не препознати и јасне назнаке (само)ироније у оном „бајаги философирању” и нешто слабије, али ипак присутне, у одредницама „увек”, „вечно”, „нешто”. Колико је та иронија дубински продрла у сам текст и трансформисала мисао – на анализи је да утврди.

Друга особина која чвршће везује *Блаіо цара Рагована* и *Јуіра са Леушара*, а која није нарочито карактеристична за Дучићев пјеснички опус, јесте изразита афористичност, у смислу концентровања мисли у поенте што претендују на језгровитост, духовитост и вјечну актуелност. Није ријеткост да се ове двије Дучићеве књиге – посматране као некакав диптих, два дјела са међусобним органским јединством вишег реда, двије близаначке књиге – називају збиркама есеја. Остаје отворено питање колико је, у композиционом смислу, есејистичка грађа успјела да услови њихов облик. И сам довољно проблематичан за дефиницију, прелазни огледни жанр према начелима своје структуре наспраман је раније апострофираном афоризму, као основу положеном у структурни темељ *Блаіа* и *Јуіара*. Док есеј настоји да сагледа и обухвати тему, да медитира над њом, није

Слободан Јовановић (1869–1958)

несклон да меандрира и смислено и синтаксички, афоризам је вазда у журби да доврши, да истакне поенту, да се позиционира као концентрисан и памтљив²⁰⁶. И одиста, обје ове линије композиционих тенденција врло су јасно препознатљиве у Дучићевим *есејима* – амбиваленција што их обиљежава рађа необичан творачки и рецептивни витализам.

У том међупростору што га детерминишу начела есеја и афоризма, Дучић развија ријеч која промишља, подучава, ћаска – на теме што се дотичу најкрупнијих питања наше егзистенције и њеног смисла. „Мало је писаца који су се 'усудили' да се на овај начин суоче са великим моралистичким темама, јер оне, поред тога што сасвим сигурно представљају велики изазов, истовремено доносе и знатан ризик за онога ко им приступа” (Гвозден 2006: 90). Привидна истрошеност *великих ѿема* заправо је врло јасан предзнак њихове вјечне актуелности: замор који нас хвата од њиховог понављања долази од потребе да им се непрестано враћамо. Управо зато је акт поетичке храбрости, независности и самосвијести суочити се с њима на начин на који је то учинио Дучић. Начин помало старински, који условљава већ на самом почетку перцепцију снажном оријентацијом на традицију, на Монтења, колико синтаксичком, синтагматском формулацијом наслова („О...”), толико и управо избором тематике.

Јуѿира са Леуѿара (о томе, уосталом, свједоче и својом директном поднасловном одредницом) нарочито се истичу својом неуморном концентрацијом на наше биће, на све аспекте нашег живота. И док је *Блаѿо цара Радована* добар дио своје дифузне пажње обратио на симболичне ликове, на парадигму бљеска и славе (есеји о пјеснику, о херојима, о пророцима, о краљевима²⁰⁷), *Јуѿира са Леуѿара* усредсређују се на душевност човјекову, а највећма ипак на оно што му унутрашњи живот загорчава – мржњу, љубомору, сујету, страх, разочарање²⁰⁸. С обзиром на то, и премда бисмо се сложили са констатацијом да су „уз *Блаѿо цара Радована*, *Јуѿира са Леуѿара* неки вид Дучићевог идејног завештања, сажетак његових осећања и сазнања, као и библиографија пробране и богате лектире” (Гвозден 2006: 93), чини се да је важно истаћи да се помпезнији, понекад се чини и каталогски дио прегледа грандиозне литературе којом Дучић оперише углавном наводи у *Блаѿу*. *Јуѿира* не само да су осјетно стишанија, него је и суштински принцип њихове генезе помјерен ка, у искушењу смо да кажемо, педагошком начелу. Богато лично искуство аутора надјачава, или можебити успјешније кроз призму једноставне нарације пропушта прочитано, усвојено. Познији Дучић као да је заморен театралношћу²⁰⁹ класике и митологије; стишава се потреба да се легитимише огромним својим знањем. Предност даје резимеу у искуству. Зато су, рекло би се, *Јуѿира са Леуѿара* према свим параметрима успјелија књига од *Блаѿа цара Радована*, премда и у њима умију да засметају психолошке, карактерне, етичке и колективне генерализације за које нам се чини да их аутор повремено изводи зарад не толико неопходне поенте²¹⁰.

Повратак непролазно актуелним темама, нарочито у *Јуѿирима са Леуѿара*, такође, свједочи још једном истинску природу Дучића класичара – све у њему се противи партикуларности, распарчаности, дифузији коју одликује савремена (и њему и нама), тј. модерна умјетност и мисао. Понекада је тешко замислити да *Јуѿира са Леуѿара*, на примјер,

Милан Кашанин (1895–1981), међу првима је јасно оцијенио природу и вриједност Дучићевог есејистике.

настају у исто вријеме кад и најважнији текстови наших авангардиста. Али то не значи никакву анахроност Дучићевој, још мање његову неупућеност у савремене литерарне процесе и токове, него акт свјесног избора, одсудни тренутак (поновног) приклањања одабраној традицији и њеним поетичким узусима. О томе колико добро Дучић разуме савремену естетику, али и какав отклон од ње прави, свједочи и он сам: „Лепо, то је *ишак оно сѝаро ѝрчко лејо*. То је материја и идеја, уједињене у хармонију. [...] Осим лепог на грчки начин, постоји и *бизарно* као лепо, и снажно као лепо, и *ѝримѝивно* као лепо, и *дивљачко* као лепо. Али апсолутно лепо, то је само оно грчко, и дефинисано: лепота у хармонији” (подвлачења Н. Б., 2004: 171).

Постоји и други разлог за отклон ове врсте, а крије се у тврдокорној Дучићевој тежњи да се у овим записима што мање бави свакодневицом. То је опет онолико у вези са поетичком тежњом за уопштавањем, за посматрањем закона вјечности, колико и његовим начелним филозофским одређењем, тј. *сѝраѝеѝијама еѝзѝенѝијализма* које условљавају да се „савременост [...] појављује врло ретко или никако” (Гвозден 2006: 93).

Осјетно је да се у *Јуѝрима* обликује видније и онај позни Дучић што се у својим касним данима враћа религији. Испрва опрезно, кроз понеку напомену, као прокушани дипломата што преиспитује проблем, да би се круг затворио у есеју „О карактеру”, у коме проналазимо следећу реченицу: „Могло би се, одиста, категорично тврдити: да човек који верује у Бога, верује у све друге величине око себе; а човек који не верује у Бога, тај извесно не верује ни у шта друго”. У закључцима својих промишљања о човјеку Дучић је, дакле, вјеру у Бога изједначио са повјерењем у смисао свега што постоји, исповиједивши, коначно, и вјеру у Промисао као темељни и животодавни принцип космоса.

Овај дио Дучићевог стваралачког, а сасвим извјесно и личног пута, преклапа се са развојем његове поезије. Н. Петковић пише да на самом крају, као на врху Дучићевог

Сократ (470–399 г. п. н. е.), један од највећих античких, грчких филозофа. Осуђен у Атини на смртну казну. На његову судбину Дучић често враћа у својим записима.

Аристофан (445–385 г. п. н. е.), пјесник, комедиограф. Најзначајнији представник античке комедије. На њега се Дучић осврће кад разматра друштвену одговорност умјетника.

пјесништва, долазе остварења у којима „пред нама искрсава судбина бића које у себи носи божју искру, али не може проникнути ко га је у овај свет послао и коме се на крају враћа. То је део и продужетак оног дубоког, нуминозног доживљаја који је Дучић имао на 'страшној међи'" (2007: 85).²¹¹

Важно је истаћи и да ће нам се понеки изречени суд учинити у најмању руку необичан²¹². Такав је онај о мирној, некомпликованој и „здројој“²¹³ природи љубави у грчкој митологији. Дучић вели: „Спокојство античких љубави види се најбоље по пустоловинама њихових богова, у којима нема ничег претераног, ни мрачног ни паћеничког” (2004: 268). Будући да је Дучић изванредно познавао антички мит, изгледа да је овдје ријеч о личном утиску у додиру са митолошким представама и нарочитој врсти персоналног прекодирања примордијалних, архетипских образаца; из нашег угла, нарочито Зевсов љубавни живот изгледа као хипереротизована епопеја пресијецана чиновима чистог насиља²¹⁴, мада ни многе друге епизоде *сјокојних* античких љубави нису без сличних наративних минијатура (као скоро невољна асоцијација у свијести искрсава хорорна епизода о Филомили, Прокни и Тереју).

Умије Дучић успјешно да размрда интелектуалну и емотивну будност читаоца тако што понеком феномену, о коме су људско друштво и морал одавно изrekli суд, приђе са неочекиване стране. Есеј „О мирноћи”, којим се отварају *Јуџира са Леуџара*, закључује се малом похвалом – слаткорјечју. Хвалећи уљудност као врхунску мјеру културног и просвећеног друштва, Дучић ће казати: „Само је господин у стању да вам каже похвале у лице, а само простак мисли да је себе обезоружао ако је о другоме казао пријатну реч. Господин је навикао да дадне слатку реч, као што лако испусти златну пару...” (2004: 270). (Ауто)поетички индикативно, Дучић насупрот уљудности, благоглагољивости, поставља сарказам, отровну иронију. Нераздвојиве су лична и списатељска перспектива онда када се на иронију, кад није у најужој функцији „погађања лоших људи и ружних идеја”, обрушава један књижевник као на резултат „порекла ђавољег”, пошто „сарказам није у својој основи друго него порок и просташтво” (2004: 338), узимајући за примјер ништа друго до судбину Сократа којег је у смрт отјерао – Аристофан. Ипак, оно што је чини се упадљив недостатак аргументације есејисте јесте чињеница да се формулација *лоших људи и ружних идеја* изоставља, као нешто што се подразумејева у име општег и вјечног споразума аутора и свих његових читалаца. И то је, барем у нашем читању, и највећа слабост Дучићевих есејистичких записа – исувише ослањања на непостојећу чврсту погодбу између њега и читаоца у вези са филозофским и етичким претпоставкама,

Леотар, планина изнад Требиња. Кључни интимнопоетички топоним Дучићев.

премало сликања пута којим се ходило до одређеног закључка што се нуди као императив, ма како он био блиставо срочен.

Дучић у похвали уљудности иде још даље, посвећујући јој цио есеј. „Онај ко буде до краја разумео лепоту финих начина, лако уобличи и своја осећања и усаврши своје моралне особине” (2004: 241). Дучић смјешта учтивост одмах испод оног људског квалитета који ставља на пиједастал свих вриједности човјекових – наиме, поштења. Истини за вољу, у *Јуџрима са Леушара* аутор не може у довољној мјери истаћи вриједност *истинскої ѿошћења* као основне врлине људске душе. Ова, како каже Дучић, „врло лаичка” ријеч – „садржи у себи све човекове врлине” (2004: 337), и једини је поуздан путоказ за човјека који „најпре живи у лажи о својој сопственој и правој природи” (2004: 323). Да из те љуске изађе, потребно је непрестано суочавање са собом, несмирено тражење пута ка истини. И поштење је ту најјаче оружје човјеково – „Има једна неоспорна истина: ако се и најпаметнији човек често превари, поштен се човек никад не превари. Поштење је једно велико око и велико ухо, увек отворени и будни у човеку. Поштени људи су стога најчешће и мудраци, јер без поштења нема мудрости” (2004: 323).

Учинило нам се, након поновног ишчитавања Дучићевог опуса, безмало двије деценије након првог сусрета с њим, да цјелокупно његово есејистичко стварање – изразито рефлексивно-медитативно, с елементима филозофског и лирског – има врло јасну тенденцију кретања ка прецизно оцртаном циљу. Оно, наиме, описује лук ка финалној концентрацији на скромност, смјерност, умјереност и поштење као највише људске карактеристике, које осим високе моралне вриједности носе још једну изузетну особину – једини су могући пут ка било којој врсти среће и смирености човјека на овом животном путу. Нарочито је важно и ово – Дучић не би био тако пажљив, беспрекоран стилиста да се све ово што је било предмет дескрипције није осјетило и у језику. Најмлађа од свих његових непјесничких књига привидно је и језички најједноставнија – реченица је краћа, али и потентнија, рјеђа су разламања, пасажии, коментаторске бифуркације, проблем се поставља одлучније и рјешава одсјечније. То ипак остаје класична дучићевска реченица – „звучна, мелодична, дисциплиновано вођена и пажљиво склопљена” (Петковић 2007: 81).

Узор-реченица нашег књижевног језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Дучић 1969: Дучић, Јован. *Градови и химере*. „Напомене” Меше Селимовића, приређивача. Сарајево: Свјетлост.
- Дучић 2000: У: Гарић, Дарко. „Повратак песника: непознати Јован Дучић”. *Време*, бр. 502 (19. август 2000). <https://www.vreme.com/arhiva_html/502/13.html>, приступљено 11. 1. 2021.
- Дучић 2004: Дучић, Јован. *Блаіо цара Радована, Песме, Јујира са Леујара*. Београд: Научна КМД.
- Гвозден 2006: Гвозден, Владимир. „О књигама размишљања и разговора: *Блаіо цара Радована и Јујира са Леујара* Јована Дучића”. *Лейойис Мајишце срјске*, год. 182, књ. 477, св. 1/2 (јан–феб. 2006), стр. 87–97.
- Кашанин 2004: Кашанин, Милан. *Судбине и људи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Коларић 1995: Коларић, Иван. „Јован Дучић: *Блаіо цара Радована*”. *Сјиварање: часойис за књижевност и културу*, бр. 50, 3–5, стр. 515–520.
- Петковић 2007: Петковић, Новица. *Словенске йчеле у Грачаниции*. Изабрао и приредио Драган Хамовић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Савић Ребац 1988: Савић Ребац, Аница. „О Јовану Дучићу”, у: *Сјугујје и оілеги*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.